

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԽԱՐՀԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՎՐՈՂՔՈՅ ԺԱՂԱՔԻՆ ԱՐԵՓԱԿԱՆ ԴՈՃԱՐԸ :

ԵՄԵՐԻԿԱՅԻ պատմութեան մէջ
ամէնէն աւելի հետաքրքրական ու
խելք սորվելու կտորները՝ Մեքսիկոյի
ու Փերուի առնուելուն պատմութիւն է։
Շատ զարմանալի սովորութիւններ
կան եղեր անտեղի բնակիչներուն մէջ՝
որ մէկիկ մէկիկ ստորագրելը խիստ
երկայն կըլլայ. մենք հոս դրած պատ-

կերնիս հասկըցընելու համար՝ Փե-
րուին Վրոզքոյ քաղքին կռատանը
ստորագրութիւնը կընենք, խոստա-
նալով որ ուրիշ անգամ ուրիշ սովոր-
ութիւններն ալ զնելու չդանդաղինք։

Սարչիլասոսոյ տէլլա Սէկա անու-
նով սպանիացի պատմիչը՝ իր աչքովը
տեսեր է աս կռատունը, և կըպատմէ

Թէ ասոր չորս սլատը վերէն 'ի վար ոսկի թիթեղով՝ պատած էր. մեծ սեղանին վերի կողմը առջինին կրկին հաստուծիւնը ունեցող ոսկի թիթեղի վրայ արեւուն պատկերքը ձեւացուցած էր՝ մէկ կտորէ, մէջտեղն ալ կլոր երես մը, չորս դին ճառագայթներով ու բոցով պատած: Փերուցոց մի միայն կուռքը աս ու արեւն էր, և անկէ զատ ուրիշ բան չէին պաշտէր՝ ոչ ան կռատանը մէջ և ոչ ուրիշ տեղ: Երբոր սպանիացիք Վուգքոյ քաղաքը մտան, ու հարստուծիւնները կողոպտեցին, ան արեւու պատկերը իրենց իշխաններէն մէկուն ընկաւ. անիկայ ալ խաղամոլ մարդ մը ըլլալով, մէկ գիշերուան մէջ խաղի տուաւ կորսնցուց այնպիսի գանձը: Ինչ արեւուն երկու դին Փերուի հին թագաւորներուն մարմինները ոսկիէ ածուոններու վրայ նստեցուցած էին, անանկ աղէկ զմուսած՝ որ կարծես թէ կենդանի էին կըսէ պատմիչը: Կռատունին բոլոր դռները ոսկիէ թիթեղներով պատած էին, ու պատերուն վերի դին պսակի ձեւով մէկ կանգունէն աւելի լայն հաստ ոսկի թիթեղէ շրջանակ մը կար:

Երբեքս կռատան գաւթին չորս կողմի պատերուն վերի դին զուտ ոսկի շրջանակով մը պատած էր՝ մէկ կանգուն լայնութեամբ: Ապանիացիք երբոր ան երկրին տիրեցին, ան ոսկի շրջանակը վերուցին ու տեղը նոյն լայնութեամբ երկաթէ թիթեղ դրին:

Վաւթին չորս դին հինգ հատ քառակուսի շէնքեր կային բուրգի ձեւով. ասոնց մէկը լուսնին բնակարանն էր, որ արեւուն քոյրն ու կինն է կըսէին, և աստղերուն մայրը: Երբոր դռներն ու պատերը արծրթէ թիթեղներով պատած էին. որովհետեւ արծաթին գոյնը լուսնին աւելի կընմանի. ուրիշ կողմանէ արեւուն պատկերին նման էր, միայն թէ ասոր գլուխը կնկան դէմքով էր:

Երբոր շէնքը նուիրած էր Վարդկան ու Վոյլք ըստած աստղերուն: Փերուցիք կըսէին թէ ասոնք ամէն ալ լուսնին աղախիններն են, և ամէնքը մէյմէկ սենեակ պէտք է ունենան իրենց խաթունին բնակարանին մօտ, որպէս զի դիւրութեամբ ծառայեն անոր: Եւ որովհետեւ աստղերը գիշերատեն միայն կերեւան, անոր համար ըսին թէ աստղերը արեւուն չէ՝ հապալուսնին կըծառայեն: Եւ շէնքն ալ իրեն մեծ դուռը վերէն 'ի վար արծրթով պատած էր. իսկ առիքը՝ երկինք ձեւացուցած էր՝ մանր ու խոշոր աստղերով լեցուն:

Երբոր շէնքը նուիրած էր փայլակի, որոտման ու կայծակի. աս իրեքն ալ իբրեւ աստուած չէին պաշտէր, հապա իբրեւ արեւուն սպասաւորները. ու թէ որ դիպուածով մէկ տուն մը կամ որ և իցէ տեղ կայծակ զարնէր, փերուցիք ան տունը կամ տեղը նզոված կըսէին. շուտ մը շաղախով ու քարով անոր դուռը աղէկ մը կըծեփէին որ ալ ամենեւին մարդ չկարենայ ներս մտնել. և թէ որ կայծակը դաշտի մէջ իջնար, չորս բոլորը նշան մը կընէին, որ մէկը չկարենայ ան տեղը ոտք կոխել:

Երբոր շէնքը ծիրանի գօտին նուիրած էր, որովհետեւ ան ալ արեւն կըպատճառի. աս շինուածքն ալ նոյնպէս բոլոր ոսկիով պատած էր, և մէկ կողմի պատէն ինչուան դիմացի պատը վերի դին քոյնգոյն ծիրանի գօտի մը ձեւացուցած էր: Աողովուրդը երբոր օգուն մէջ ծիրանի գօտի կըտեսնէին, ձեռքով. բերաննին մէկէն կըգոցէին. կարծէին թէ բերաննին քիչ մը բաց մնացածին պէս՝ ակռանին կըփտտի կապականի:

Իսկ հինգերորդ շէնքը մեծ քրմապետին ու քուրմերուն տեղն էր, որ տաճարին կըծառայէին, և ամէն ալ թագաւորական ցեղէ պիտի ըլլային: Եւ շէնքն ալ նոյնպէս վերէն վար ոս-

կիով զարդարուած էր, և միանգամայն ժողովքի տեղ էր, ու հոն կորուչէին տաճարին վերաբերեալ կարգաւորութիւնները. բայց ան տեղը ոչ կը բնականային և ոչ կերակուր կուտէին: Իսկ հինգ կտոր շէնքերէն զատ՝ արեւուն տաճարին գաւիթը կային նաև ուրիշ շատ բնակարաններ՝ քուրմերուն ու իրենց ընտանեացը համար: Վարդապետը ամէն շաբաթ կարգաւ կը ծառայէին տաճարին. և ան միջոցին մէջ ամենեւին մարդու չէին երևնար, գիշեր ցորեկ հոն փակուած կը կենային. և կնիկ մարդիկ ամենեւին ան կուտուներ կամ անոր գաւիթը չէին կրնար մտնել:

Իսկ անուանի կուտան զարդարանքներուն նորութիւնն ու հարստութիւնը այնչափ էր՝ որ պատմիչներէն ոմանք սուտ հանել կը ջանան, թէպէտ և սպանիացիք գրեթէ մէկ բերան կը վկայեն իբրև ականատես. վր զի կըսեն թէ կուտանը ներսի դին բոլոր զարդարած էր ոսկիէ ու արծրթէ ծառերով, անոնց պտուղներն ալ բոլոր ոսկի արծաթ ու թանկագին գոհարներ էին՝ շատ վարպետութեւն ձեւացած: Իսկ ալ կըսեն թէ կուտանը մէջ անբաւ անհամար գանձ կայ եղեր՝ ընծաներէ ժողովուած, այնչափ որ անոնցմով նոյն կուտանը պէս մէյմըն ալ կրնար շինուիլ կըսեն: Փերուցիք իմացածներուն պէս թէ երկիրնին սպանիացուոց ձեռքը անցեր է, ան գանձերը տարեր ծովը նետեր են:

ՀԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆ

Իրաճայ դրախտին Գեղը:

Ի՞նչ տեղ մը չկայ պատմութեան մէջ յիշուած, որուն վրայ այնչափ վէճ՝ այնչափ զանազան կարծիք եղած ըլլայ, ինչպէս Եդեսիայ վրայ՝ որ է դրախտը. կարծես թէ երջանկու-

թիւնը ինչպէս որ մարդուս մէկ հատիկ փափաքելի վախճանն է, նոյնպէս ալ փափաքելի եղած է իմաստուններուն որ ան երջանկութեան պարտէզին տեղը գտնեն:

Հիներէն ոմանք դրախտը երկրէս դուրս տեղ մը կարծեցին. ոմանք ալ երկրիս վրայ, բայց բոլորովին անծանօթ տեղ մը. ոմանք ալ եղան որ ըսին թէ Ասսպից ծովուն տեղն էր դրախտը: Հնդիկները որ շատ հին աւանդութիւններ ունին, կըսեն թէ իրենց զուարճալի Վաշմիրի դաշտին մէջ է եղեր դրախտը. ուրիշները թէ Սելան կղզւոյն մէջ էր. արաբացիք Եդեսիայէն ըսուած գետին աւանդութեան էր, կամ երջանիկ Եդեսիայ ըսուած գաւառին մէջ. յոյք և լատինք, Երեկոյնական պարտէզները կը կարծէին, որոնց ինչ տեղ ըլլալը՝ իրենք ալ չէին գիտեր. վերջապէս ոմանք ալ Եդեսիայ ամէն կողմը դրախտի գաւառ դնելէն զատ, Եփրիկէի լեռներուն մէջ, Եմերիկայի մէջ և ինչուան Եւրոպայի ցուրտ երկիրներուն մէջ դրախտին տեղը փնտռեցին:

Եւստի այլևայլ կարծիքներու պատճառ, շիտակը ըսելով՝ ոչ այնչափ տգիտութիւնն է, որչափ աս կարծիքը՝ թէ ջրհեղեղով դրախտին դիրքը փոխուեցաւ: Բայց աս ըսողները պիտի մտածէին թէ Սովսէս մարգարէն ջրհեղեղէն շատ ետքը աս բաներս պատմելով, դրախտին դիրքն ու գետերը իբրև իր ատենի բան կըստորագրէ, չէ թէ իբրև հին ու անցած գնացած բան մը. և ահա ինչուան հիմայ ալ ան գետերուն անունը Սովսիսի տուած անուններն են: Իսկ զօրաւոր պատճառին վրայ հաստատուած՝ անոնք որ չեն ընդունիր թէ ջրհեղեղը բոլորովին տալին ու վրայ ըրած ըլլայ աշխարհքս, դրախտին տեղը գտնելու համար այնպիսի գետ մը կը փնտռեն որ անկէ չորս հատ ուրիշ գետեր ելլեն, որ ոչ երբեք գտեր են. վասն զի պէտք է փնտռել չէ թէ գետ մը, հապա ա-